

Læs og forstå

Efterårssjov

Navn:

Klasse:

Efterårssjov

Svære ord i teksten: visnet, høstet og forbereder. Slå ordene op på computeren og få styr på betydningen inden du læser teksten.

.....

Nu er efteråret kommet, og haven er ved at gøre sig klar til vinter. Mange blomster er visnet, grøntsagerne er høstet, og træerne begynder at miste deres blade. Men selv om haven ser mere stille ud, sker der masser af ting, hvis man kigger godt efter.

På jorden kan du finde agern, nødder og frø, som både planter og dyr har brug for. Mellem græs og blade vokser svampe frem, og i buske og mellem grene kan du måske få øje på edderkoppespind. Små dyr leder efter steder, hvor de kan gemme sig, når kulden kommer, mens andre samler mad til vinteren.

I dette hæfte skal vi gå på opdagelse i efterårshaven. Vi skal finde ud af, hvad der sker med de mange blade, der ender på jorden, og hvorfor de faktisk er vigtige for haven. Vi skal også møde edderkopper og svampe og undersøge, hvordan havens dyr forbereder sig på vinteren.

Til sidst skal vi lede efter frø og nødder og se på, hvordan de kan hjælpe nye planter med at vokse næste år.

Så tag støvlerne på, og gå med ud. Efterårshaven har stadig masser af hemmeligheder at byde på!

Når bladene falder

Svære ord i teksten: kapitel, afhængigt og næringsstofferne. Slå ordene op på computeren og få styr på betydningen, inden du læser teksten.

.....

Når efterårets blade falder ned fra træerne, begynder et nyt kapitel. De visne blade bliver liggende på jorden, hvor de langsomt bliver brudt ned. Det kan tage flere måneder eller endnu længere, afhængigt af hvilken slags blad det er, og hvor fugtigt og varmt det er.

Mange små dyr hjælper med arbejdet. Bønkebidere, regnorme, snegle og forskellige larver kan gemme sig mellem bladene og spise af dem. Svampe og bakterier går også i gang med at nedbryde bladene. De findeler og omdanner det døde plantemateriale, så næringsstofferne efterhånden kan komme tilbage til jorden.

Et lag visne blade er derfor en vigtig del af en levende have. Det beskytter jorden mod kulde og udtørring og giver små dyr steder at gemme sig. Når bladene bliver nedbrudt, bliver næringsstofferne frigivet og kan senere bruges af nye planter. Hvis du har en have, behøver du derfor ikke fjerne alle bladene. Du kan lade nogle ligge under buske, hække og træer. Her kan de gøre nytte gennem hele vinteren.

Næste forår er mange af bladene næsten forsvundet. Det, der begyndte som tørre blade på jorden, er blevet til en del af den jord, som nye planter kan vokse i.

Husker du?

1 Hvad gør haven om efteråret?

2 Hvad kan du finde på jorden om efteråret?

3 Hvem hjælper med at nedbryde blade?

4 Hvad beskytter et lag visne blade mod?

Bladsjov

Når bladene falder ned fra træerne, behøver de ikke bare blive liggende på jorden. Friske, tørre efterårsblade kan bruges til masser af sjove ting. Her er nogle ideer, du kan prøve i haven.

Hoppe i blade

Riv en stor bunke blade sammen på græsset. Jo større bunken er, jo sjovere er den at hoppe i! Brug helst tørre blade, og tjek først, at der ikke ligger grene eller sten gemt i bunken.

Lav en uro

Find nogle flotte blade, små grene og kogler. Bind dem fast i snore, og hæng dem på en gren. Hæng uroen et sted, hvor vinden kan få den til at bevæge sig.

Lav bladtryk

Læg et blad med undersiden opad på et stykke papir. Læg et nyt stykke papir ovenpå, og gnid forsigtigt med siden af et farvekridt. Du vil kunne se bladets form og årer på papiret.

Lav et bladmonster

Find store, små, runde og spidse blade. Læg dem sammen på jorden, så de bliver til et sjovt dyr eller monster. Brug små kviste, frø og kogler til øjne, ben og horn.

Lav et bladbillede

Saml blade i forskellige farver og former. Læg dem på et stykke papir, og lav et billede af for eksempel et træ, en sommerfugl eller et hus. Du kan lime bladene fast, når du er tilfreds med billedet.

Edderkopper

Svære ord i teksten: sensommer, parre, insekter og overvintre. Slå ordene op på computeren og få styr på betydningen inden du læser teksten.

.....

Har du lagt mærke til, at der pludselig er mange edderkopper i haven, på terrassen og måske også indenfor om efteråret? Det kan næsten føles, som om de er dukket op fra den ene dag til den anden. Men edderkopperne har faktisk været der hele tiden.

Mange edderkopper vokser gennem sommeren og bliver voksne hen mod sensommeren og efteråret. Derfor er de større og lettere at få øje på. Hos nogle arter begynder hannerne også at bevæge sig mere omkring, fordi de leder efter hunner at parre sig med.

Edderkopperne har travlt med at fange de sidste insekter, inden kulden kommer. Nogle bygger store spind mellem planter, buske og hegn. Andre går på jagt uden at bruge spind til at fange deres bytte.

Når temperaturen falder, bliver edderkopperne mindre aktive. Nogle overvintrer som voksne, mens andre arter overlever vinteren som æg eller helt unge edderkopper. De kan gemme sig under blade, bark, sten eller andre beskyttede steder.

Så næste gang du ser et edderkoppespind med dugdråber i efterårshaven, så kig godt efter. Måske er edderkoppen lige i nærheden og venter på sit næste måltid!

Husker du?

Farv sætningen med det rigtige svar.

1

Edderkopper virker mere synlige i efteråret.

Edderkopper findes kun i efteråret.

2

Han-edderkopper slapper mere af om efteråret.

Mange edderkopper bliver voksne hen mod efteråret.

3

Edderkopper spiser ikke i efteråret.

Mange edderkopper laver større spind i efteråret.

4

Nogle edderkopper jager deres bytte uden spind.

Nogle edderkopper har vinger.

5

Når det bliver koldt, løber edderkopper ekstra hurtigt.

Nogle edderkopper gemmer sig i blade og bark om vinteren.

6

Edderkopper har lært at strikke tæpper mod vintekulden.

Edderkopper kan lægge æg, som overvintrer.

Kender du?

Der findes mange forskellige edderkopper i Danmark, og nogle af dem kan du nemt møde i haven eller omkring huset.

Korsedderkoppen

Korsedderkoppen er en af de mest almindelige edderkopper i danske haver. Den har ofte et tydeligt lyst kors på ryggen, som har givet den sit navn. Den bygger et rundt hjulspind, hvor små insekter kan blive fanget. Når et insekt sidder fast i spindet, kan edderkoppen hurtigt komme hen til det.

Stor husedderkop

Stor husedderkop kan have et benspændt på over 10 centimeter og regnes ofte for den største edderkop i Danmark. Den gemmer sig gerne i skure, kældre, garager og andre mørke steder. Edderkoppen ser nærmest sort ud, når den hurtigt kravler forbi, men den er faktisk mørkebrun. Den laver et stort, fladt spind med en tragtformet åbning. Her kan edderkoppen sidde og vente på smådyr, der kommer forbi.

Stankelben

Stankelben kan ligne kæmpestore edderkopper med meget lange ben. Men de er faktisk insekter og ikke edderkopper. Det kan du blandt andet se på antallet af ben: Et stankelben har seks ben, mens en edderkop har otte.

En anden stor forskel er vingerne. Stankelben har vinger og kan derfor flyve. Edderkopper har ingen vinger og kan ikke flyve.

Stankelben hører til gruppen af insekter, der kaldes tovinger, ligesom fluer og myg. De voksne stankelben lever kun i kort tid. De fleste spiser meget lidt eller slet ikke som voksne. Deres larver lever nede i jorden, hvor de blandt andet kan spise døde plantedele og planterødder.

Så næste gang du ser et langbenet dyr i haven, kan du tælle benene. Seks ben og vinger? Så er det et stankelben. Otte ben og ingen vinger? Så er det måske en edderkop.

Husker du?

Skriv fire ting, du har læst om edderkopper.

1

2

3

4

Svampetid

Svære ord i teksten: Producerer, sporer, mycelium og fotosyntesen. Slå ordene op på computeren og få styr på betydningen inden du løser teksten.

.....

Når sommeren bliver til efterår, dukker der pludselig svampe op mellem græs, blade og træer. Det er ikke, fordi svampene først begynder at leve om efteråret. Det meste af svampen har faktisk levet skjult under jorden hele tiden. Det, vi ser, er svampens frugtlegeme – den del, der producerer og spreder sporer.

Efteråret er en god tid for mange svampe, fordi jorden er fugtig, og temperaturen ofte stadig er mild. Derfor kan man finde mange forskellige svampe fra sensommeren og langt ind i efteråret. Nogle er spiselige, mens andre er giftige. Man skal derfor aldrig spise en vild svamp, medmindre man er helt sikker på, hvilken art det er.

Men svampe gør meget mere end at blive til mad for mennesker. Nogle lever sammen med træer under jorden. Svampens tynde tråde, der kaldes mycelium, vokser sammen med træets rødder. Svampen kan hjælpe træet med at optage vand og næringsstoffer fra jorden, mens træet giver svampen sukker fra fotosyntesen.

Myceliet kan brede sig gennem jorden og nogle gange forbinde rødder fra flere træer. På den måde kan svampen hjælpe med at føre vand og næring rundt mellem træerne. Så selv om vi kun kan se den lille paddehat ovenpå jorden, er en stor del af svampen gemt i jorden under vores fødder.

Kender du?

Der findes tusindvis af forskellige svampe i Danmark. Nogle er bittesmå og næsten usynlige, mens andre har store, flotte frugtlegemer. Her er fire, som du kan være heldig at møde i efteråret.

Rød fluesvamp

Den røde fluesvamp er nok en af de svampe, de fleste børn kan genkende. Den har en rød hat med hvide pletter og vokser ofte under birk og gran. Den kan blive ret stor med en hat på op til omkring 20 centimeter. Men pas på: Den er giftig og må aldrig spises.

Kantarel

Kantarellen er en populær spisesvamp. Den er gul eller gulorange og har ikke rigtige lameller under hatten, men ribber eller lister, som løber ned ad stokken. Den vokser i skove, hvor den lever sammen med blandt andet gran, fyr, eg og bøg. Kantareller kan findes fra sommeren og helt ind i efteråret.

Støvbold

En støvbold kan ligne en lille hvid bold, der er landet på jorden. Når den er ung, er den hvid indeni. Senere bliver indholdet brunt og fyldt med sporer. Når støvbolden er moden, kan et tryk fra et dyr eller en regndråbe få en sky af sporer til at pustes ud. Krystal-støvbolden er meget almindelig i Danmark og ses især i september og oktober.

Markchampignon

Markchampignonen vokser på græsmarker, enge og nogle gange i haver. Den har en hvidlig hat, og dens lameller er først lyserøde, men bliver mørkebrune, efterhånden som svampen modnes. Den kan findes fra juni til oktober og er en spisesvamp. Men der findes andre svampe, som kan ligne champignoner, så vær helt sikker før du hakker dem til salaten.

Husk: Svampe er spændende at kigge på, men de skal ikke smages på. Hvis du er på svampejagt, så tag en voksen med, som ved noget om svampe.

Svampejagt

Svære ord i teksten: lameller, porer, pigge og bestemmelsesguide.
Slå ordene op på computeren og få styr på betydningen inden du læser teksten.

.....

Efteråret er en rigtig god tid til at gå på svampejagt. Når jorden er fugtig, og vejret stadig er mildt, kan der dukke svampe op mange forskellige steder. Du kan gå på opdagelse i skoven, i parker, på enge og måske endda i din egen have.

Når du finder en svamp, så kig ikke kun på farven og formen. Vend blikket mod undersiden af hatten. Har den lameller, der ligner små striber? Har den rør eller porer, der næsten ligner små huller? Eller har den pigge, der hænger ned fra hatten? Det er nogle af de kendetegn, man kan bruge, når man skal finde ud af, hvilken svamp man har fundet.

Du behøver ikke plukke svampen. Tag i stedet billeder fra flere sider. Tag et billede ovenfra, et af undersiden og et af stedet, hvor svampen vokser. Hvis du har en mobil eller tablet, kan du bruge billederne til at prøve at bestemme svampen bagefter.

Du kan også lave din egen svampenotesbog. Tegn svampen, skriv datoen, og noter hvor du fandt den. Var den i skoven, på en græsplæne eller tæt på et bestemt træ? Skriv også, hvordan hatten og undersiden så ud.

Prøv at finde tre forskellige svampe og sammenlign dem. Måske har den ene lameller, den anden porer og den tredje pigge. Brug en god svampebog eller en sikker bestemmelsesguide til at undersøge, hvad du har fundet.

Og husk: Hvis du ikke er helt sikker på, hvad du har fundet, så lad den stå.

Husker du?

Sæt kryds i boksen med det rigtige svar.

1 Det af svampen, der vokser over jorden hedder?

- ☐ Hatten af svampen.
- ☐ Svampens frugtlegeme.
- ☐ Svampens mycelium.

2 Hvilken svamp er meget giftig?

- ☐ .Kantarel.
- ☐ Markchampignon.
- ☐ Rød fluesvamp.

3 Hvad ligner en støvbold?

- ☐ En lille hvid bold.
- ☐ En stor rød paddehat.
- ☐ En gul slimklat.

4 Hvordan kan undersiden af svampehatten se ud?

- ☐ Den kan have store huller som en ost.
- ☐ Den kan have lameller, porer eller pigge.
- ☐ Den kan have en blød pels.

Frø og nødder

Svære ord i teksten: Vinterforråd, spire og begyndelse. Slå ordene op på computeren og få styr på betydningen inden du læser teksten.

.....

Når efteråret kommer, ligger skovbunden og haven snart fulde af små skatte. Agern, bog, nødder og frø falder ned fra træer og planter. Men hvorfor kommer de netop nu?

Frøene er plantens måde at få nye planter på. Inde i et frø ligger en lille begyndelse til en ny plante sammen med den energi, den skal bruge for at komme i gang. Når frøet lander et godt sted, kan det senere spire og vokse til en ny plante.

For træerne er efteråret derfor en vigtig tid. De har brugt sommeren på at vokse og danne frø, og nu skal frøene væk fra træet. Nogle falder bare ned og bliver liggende på jorden, mens andre bliver flyttet af vind, vand eller dyr.

Dyr er nemlig vilde med efterårets frø og nødder. Egern, mus og mange fugle spiser dem eller gemmer dem som vinterforråd. Når et dyr glemmer et gemmested, kan frøet blive liggende og måske spire næste forår. På den måde hjælper dyrene planterne med at sprede sig.

Så når du ser et agern eller en nød på jorden, er det faktisk en lille plante, der venter på sin chance.

Husker du?

1 Hvad falder på jorden i efteråret?

2 Hvorfor er frø og nødder vigtige for planterne?

3 Hvad er der inde i et frø?

4 Hvordan bliver frø og nødder spredt?

Kender du?

Efteråret er en god tid til at gå på opdagelse efter frø og nødder. Nogle er store og lette at få øje på, mens andre er små og gemmer sig mellem blade og græs. Her er fem slags, du kan prøve at finde.

Agern

Agern er frugterne fra egetræer. De er ovale, glatte og brune eller grønne og sidder i en lille skål, som kaldes en agernkop. Inde i agernet ligger frøet, som kan vokse til et nyt egetræ. Agern er vigtige efterårsskatte for blandt andet egern, mus og fugle. Mennesker kan godt spise agern, men de indeholder bitterstoffer, så de smager ikke så godt.

Bog

Bog er bøgens små, trekantede frugter. De sidder ofte i små, piggede hylstre, som åbner sig, når de er modne. Bog er en vigtig fødekilde for mange dyr, blandt andet mus og fugle. Mennesker kan også spise bog i små mængder.

Hasselnødder

Hasselnødder vokser på hasselbuske. De har en hård, brun skal, som beskytter den lille nød indeni. Egern og mus er hurtige til at finde dem, men mennesker kan også spise hasselnødder. De kan spises friske eller bruges i for eksempel kager og musli.

Solsikkefrø

Solsikkefrø sidder tæt sammen i den store, mørke midte af solsikkens blomsterhoved. Når blomsten visner, kan du pille de små frø fri. De kan spises af mennesker og er også populær mad for fugle. Gemmer du nogle frø, kan du så dem næste år og få nye solsikker.

Lønfrø

Lønfrø er små frugter med vinger, som sidder parvis sammen. De kommer fra løntræer, blandt andet spidsløn og ahorn. Når frugterne modner om efteråret, falder de fra træet og kan svæve eller snurre gennem luften som en helikopter, når vinden fører dem af sted. På den måde kan frøene komme et stykke væk fra træet, hvor de senere kan spire og vokse til nye træer. Lønfrø er ikke noget, mennesker normalt spiser.

Forrådsstid

Svære ord i teksten: modsætning, køligt, tørres, og potte. Slå ordene op på computeren og få styr på betydningen inden du læser teksten.

.....

Find kurven frem – nu skal der samles efterårsskatte! Gå en tur i haven, parken eller skoven, og se, hvor mange forskellige frø og nødder du kan finde.

I modsætning til en svampejagt behøver du ikke være bange for at røre ved frø og nødder, så giv den gas! Bare husk at der også skal være noget tilbage til mus, egern, fugle – og den næste, der kommer forbi.

Og hvad skal du så lave med alle de frø og nødder? Hasselnødder kan spises eller gemmes til jul. Nogle frø som eks. solsikkefrø kan tørres og gemmes et køligt, tørt og mørkt sted, så du kan så dem næste år. Læg dem i en papirpose eller et glas, og skriv på det, hvad du har samlet.

Andre frø har faktisk bedst af ikke at blive gemt. Agern og bog kan for eksempel sås allerede om efteråret. Plant dem i jord i en potte, som stilles udenfor, eller så dem direkte i haven. Så får de vinterens kulde og fugt og kan måske begynde at spire til foråret.

Efteråret er også alletiders tid til at tænde et lille bål sammen med en voksen og prøve at riste nødder eller kerner over gløderne. Og mon ikke, der også kan blive plads til en skumfidus?

Husker du?

Farv de rigtige svar brune. Farv de forkerte røde.

Bog er fra
egetrær.

Mennesker
spiser ofte
lønfrø.

Agern er fra
egetrær.

Solsikkefrø kan
gemmes til
næste år.

Hasselnødder
kan spises
til jul.

Bog har godt
af at blive
gemt til næste
år.

Agern kan
plantes i en
potte og
sættes
udenfor.

Lønfrø kan
snurre som
helikoptere.

Farv løs

Farv efterårstræet som du har lyst.

Tip en 13'er

På hver række skal du strege det rigtige svar ud med en grøn farve. Der er svar på alle spørgsmål i hæftet.

I efteråret vosker der nye blade på træerne.	Nedfaldne blade bliver langsom nedbrudt.	Blade <i>skal</i> / fjernes fra jorden.
Et lag visne blade er en del af en levende have.	Blade gør det svært for dyrene at bevæge sig.	Blade er farlige for edderkopper og insekter.
Blade er totalt ubrugelige.	Man kan samle bunker af blade og hoppe i dem.	Blade bør gemmes i pletter til næste år.
Edderkopper lever kun i efteråret.	Edderkopper findes ikke i Danmark.	Edderkopper bliver mindre aktive, når temperaturen falder.
Stor husedderkop er kendt for sit kors på ryggen.	Stor husedderkop findes ikke i Jylland.	Stor husedderkop kan have et benspænd på 10 cm.
Korsedderkopper laver runde hjulspind.	Korsedderkopper er Danmarks største edderkopper.	Korsedderkopper findes kun i kirker.
Stankelben er også edderkopper.	Stankelben lever meget længe.	Stankelben har seks ben og vinger.
Svampe vokser kun ovenpå jorden.	Det meste af svampen lever skjult under jorden.	Svampe lever kun om efteråret.
Snebolde kan skyde med lameller.	Mycelium er svampens lange tynde tråde under jorden.	Blå fluesvamp er meget giftig.
Svampe kan have lameller på undersiden af hatten.	Svampe kan have tapper på oversiden af hatten.	Svampe kan altid spises.
For træer er efteråret en vigtig tid.	Træer hader efterår. Derfor smider de med frø.	Frø og nødder må aldrig ende i jorden.
Hassel nødder vokser på hasselbuske.	Bog er giftig, og dyr dør af dem.	Agern smager af karameller.
Frø er unødvendige for træer.	Nogle frø kan gemmes og tørres.	Frø er forstadiet for tudser.

